

Silvana VRANIĆ

NEKE DIJALEKTNE ZNAČAJKE U *DRUGOM BERAMSKOM* (*LJUBLJANSKOM*) *BREVIJARU* (NA PRIMJERIMA PRVOGA DIJELA *TEMPORALA*)

KLJUČNE RIJEČI: *Drugi beramski (ljubljski) brevijar, Temporal, hrvatsko glagoljaštvo, hrvatski crkvenoslavenski jezik, čakavsko narječje, beramski govor*

Članovi *Centra izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo* Staroslavenskoga instituta u Zagrebu interdisciplinarno istražuju četiri hrvatskoglagojska kodeksa iz 14. i 15. st. iz Berma u Istri pohranjena u Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici u Ljubljani. U ovom se tekstu metodologijom koja se primjenjuje u dijakronijskoj ili povijesnoj dijaknologiji značajke koje se razlikuju od hrvatskih crkvenoslavenskih značajki u korpusu prvih dvadeset listova *Temporal* *Drugoga beramskoga (ljubljskoga) brevijara* uspoređuju, vodeći računa o (ne)pouzdanosti starih tekstova kao dijaknologičkih predložaka, s rezultatima istraživanja suvremenoga govora Berma. Cilj je pokušati utvrditi ima li u predlošku podudarnosti sa značajkama skupine govora kojoj pripada i beramski, bilo zajedničkim s drugim čakavskim govorima, bilo zasebnim u toj skupini govora. Time bi se pridonijelo konačnijemu zaključku o pitanju je li se taj brevijar samo rabio u Bermu ili je i pisan, i u kojoj mjeri, tako da odražava i značajke areala kojemu pripada i govor Berma.

1. UVOD

Hrvatski su glagoljaši djelovali u samostanskim ili kaptolskim skriptorijima o kojima se u znanosti uglavnom ne zna dovoljno da bi se sa sigurnošću pojedini tekst (osobito glagoljašni fragmenti) mogao atribuirati pojedinomu pisarskomu središtu. S ciljem da se uspostavi metodologija koja bi bila uzorkom za istraživanje glagoljaških skriptorija, znanstvenici *Centra izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo* Staroslavenskoga instituta u Zagrebu interdisciplinarno (s povijesnoga, povijesnoumjetničkoga, liturgičkoga, paleografskoga, tekstolo-

škoga, književnoteorijskoga i jezičnoga gledišta) istražuju *Drugi beramski/ljubljanski brevijar*, jedan od četiriju hrvatskoglagoljskih kodeksa (dvaju misala i dvaju brevijara) iz Berma pohranjenih u *Narodnoj in univerzitetnoj knjižnici* u Ljubljani. Nakon objavljivanja transliteracije i analize toga brevijara, istražiti će se podudarnosti i različitosti s ostalim kodeksima i pokušati odgovoriti na pitanje jesu li nastali u istom skriptoriju, odnosno je li u Bermu krajem 14. i početkom 15. st. bila glagoljaška pisarska radionica.

Drugi beramski/ljubljanski brevijar (spremljen pod signaturom Ms 163) sadrži dva dijela: Proprium de tempore i Proprium sanctorum. Osim biblijskih dijelova sadrži i hagiografske legende, propovijedi i homilije, pa je time pogodniji od ostalih kodeksa za utvrđivanje jezičnih značajki koje bi se mogle pripisati govornomu jeziku. Broji 440 listova, odnosno 880 stranica, ispisanih pretežito ustavnom glagoljicom, s nešto integralnih dijelova ispisanih bosančicom (Mihaljević 2011: 128). Zasad je preslovljen i objavljen na stranici Centra Proprium de tempore, odnosno Temporal.¹ U tom se dijelu prema Vajsovu zaključku od ukupno 264 lista izdvaja prvih 39 listova jer ih je pisao isti pisar. Naime, prema njegovoj je procjeni rukopis od 40. lista drukčiji, manje ispisan (Vajs 1910: XVI). No suradnik Centra za hrvatsko glagoljaštvo M. Žagar utvrdio je da se rukopisno izdvaja prvih 20 listova. Stoga se bez obzira na uobičajene podjele brevijara ili časoslova prema službama namijenjenim za određene vremenske cikluse crkvene godine,² za pisanje ovoga članka nametnula podjela prema rukopisu, odnosno udjelu različitih pisara.³ Osnovni je, naime, cilj istraživanja za ovaj članak metodologijom dijakronijske dijalektologije nastojati utvrditi ima li u tako izdvojenom korpusu tragova organskoga idioma i time pridonijeti konačnijemu određivanju područja nastanka *Brevijara*. M. Mihaljević na temelju analize fragmenta drugoga dijela ovoga brevijara, dakle

1 Istraživanje je za ovaj članak provedeno u okviru projekta Centra izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo Staroslavenskoga instituta u Zagrebu.

V. <https://beram.stin.hr/hr/transliteration/53>.

2 Temporal kao dio brevijara sadrži molitve Oficija poredak kojih ovisi o promjenjivom ciklusu Uskrsa i manje promjenjivom ciklusu Došašća. Rimski se misal sastoji od 4 dijela: zimski ili parshiemalis, proljetni ili parsverna, ljetni ili parsaeativa, jesenski ili parsautumnalis.

3 Premda je prvotno bilo zamišljeno da će se u ovom tekstu početi od zapisa na marginama, koje je transliterirao suradnik Centra izvrsnosti za hrvatsko glagoljaštvo doc. dr. sc. Ivan Botica, s pretpostavkom da se na njima obično prije mogu naći značajke podudarne idiomu iz kojega je pisar podrijetlom ili područja na kojem je djelovao, od toga se odustalo. Razlog je tomu zasad nepotvrđena datacija marginalija (riječ je zasigurno o razdoblju od 1504. do 1660., no ne znači da zapisi ne pripadaju i razdoblju u kojem je Brevijar nastao jer uz mnoge od njih ne stoji oznaka godine) i broj pisara koji su ih unosili.

Sanktorala, smatra da je *Brevijar* nastao u Bermu u 15. st. jer, usto što neki zapisi na marginama govore o njegovoj uporabi u tome naselju (2011: 126), analiza pokazuje da je pisar ne samo “prepisivao tekst starijega glagoljskoga predloška” (2011: 127) koji pripada sjevernoj, krčko-istarskoj skupini glagoljčnih kodeksa (a ne južnoj ili zadarsko-krbavskoj, s koje je mogao doći tek još stariji predložak), već i da neke jezične značajke pokazuju da je pisar podrijetlom iz središnje Istre (2011: 138).

Iako nedovoljno zastupljenom u kroatistici, metodologijom je povijesne dijalektologije u recentnim priložima u kojima se podatci starih tekstova kao predložaka uspoređuju s podacima dobivenim terenskim istraživanjem pokazano da se može locirati njihova pripadnost pojedinomu dijalektomu području, odnosno da su autorske intervencije dovoljno uočljive da bi se mogle izdvojiti kao odmak od postojećih književnojezičnih normi (Zubčić 2010: 633). Takve su primjerice relevantne analize *Knjige brašćine Sv. Marije Tupačke u Grobniku* (Lukežić 2005: 223–246), Greblova *Tlmačenja od muki gospoda našega Isuhrsta* (Zubčić 2010: 631–647) i čakavizma u Rijeci (Zubčić 2014: 459–474). S druge strane, u mnogim je starim tekstovima već zastupljena književna stilizacija, kao što je slučaj s nekim zakonima i statutima, npr. *Veprinačkim statutom* (Kuzmić 2001: 1–24), pa uglavnom nisu pouzdani dijalektološki predlošci za dijakronijski pristup pojedinomu organskomu idiomu i treba ih analizirati s većim oprezom (Vranić–Zubčić 2013: 53–54). Drugim riječima, pri analizi starijih tekstova nužno valja imati na umu tip teksta, vrijeme i mjesto njegova nastanka, podrijetlo pisara i namjenu teksta određenomu području.

Tako u hrvatskim liturgijskim srednjovjekovnim tekstovima ne treba očekivati elemente čakavske književne stilizacije jer hrvatski povijesni književni jezici temeljeni na narječjima⁴ ili hibridu još nisu formirani, a do njihove pojave u 16. st. u takvoj literaturi funkcionira hrvatska inačica crkvenoslavenskoga jezika. *Brozićev brevijar*, otisnut 1561., posljednja je knjiga pisana tom varijantom (Mihaljević 2014: 11). Zato se u ovomu radu polazi od pretpostavke da se odmaci od norme hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika u *Drugom beramskom brevijaru* primarno mogu pripisati utjecaju organskoga idioma (bilo pisareva materinskoga, bilo pisareve škole).

4 U literaturi je i dalje aktualna Brozovićeva podjela na sjeverozapadni ili kajkavsko-sjevernočakavski i jugoistočni ili štokavsko-južnočakavski tip (1973: 132).

2. JEZIČNA ANALIZA FRAGMENTA TEMPORALA DRUGOGA BERAMSKOGA (LJUBLJANSKOGA) BREVIJARA

Uzimajući u obzir izložene metodološke postavke, ekscerpirani su podatci iz spomenutoga fragmenta *Brevijara* analizirani u suodnosu s onima dobivenim za dijalektoloških istraživanja o beramskom govoru i govorima područja kojega je dijelom, s ciljem da se potvrdi izvorište tih značajki.

Beram je naselje oko 5 km sjeverozapadno od Pazina i jedan je od dijalektoloških punktova s najdužim kontinuitetom naseljenosti u Istri. Beramski je govor u dijalektološkoj literaturi nedovoljno istražen. Uključen je u pazinski tip kojemu uz govor Pazina i Staroga Pazina prema Hrženjakovu popisu naseljenih mjesta iz 1993. pripadaju i govori naselja imenom: Lindar,⁵ Gračišće, Trviž, Heki, Tinjan, Škopljak, Brtoši, Bazgalji i dijelovi Gologoričkoga Dola (Belić 1912, Ribarić 1940, Malecki 1930, Ivić 1961, Ujčić 1985, Šimunović 1985, 2011, Vermeer 1982, Kalsbeek 1983, Vranić 2005, Zubčić 2006). J. Kalsbeek u svojoj se raspravi iz 1983. od pazinskih govora zanimala govorom naselja imenom Belci i govorom Berma (1983: 254–255). Njezini su nalazi podudarni sa Šimunovićevim zapisom ogleđa beramskoga govora u *Čakavskoj čitanci*. Jednaki su podatci i u recentnim radovima: u kratkoj fonološkoj i morfološkoj analizi beramskoga govora L. Pliško (2003: 279–295), u monografiji o čakavskom ekavskom dijalektu kojega je dijelom središnji istarski poddijalekt, a kojemu zbog podudarnih značajki pripada i pazinska skupina govora, pa i govor Berma (Vranić 2005), dok su naglasni sustav toga govora i uključenost naglasnih tipova imenica i glagola prikazani u sintetskoj raspravi S. Zubčić (2006).

Neke od značajki koje su zabilježene u recentnim radovima zbog svoje prirode nisu provjerljive u korpusu analiziranom u ovom radu. Takve su osobitosti: zastupljenost tronaglasnoga sustava i prednaglasnih duljina (bez zana-glasnih duljina) (*prociédīt, kašjân* 1. l. jd. prez., *kumpīr, imiē* jd. m. r. gl. prid. rad., Zubčić 2006: 192); peterovokalni sustav s dva diftonga: *ie* od dugog *e* i *uo* od dugoga *o* (npr. *niećo* 3. l. mn. prez., *liet* G mn. s. r., *Niemci, buoh* ‘bog’, *uosmi*, Kalsbeek 1983: 254–255; *zieli, grieš* 2. l. jd. prez., *grien* 1. l. jd. prez., *umriet, riep* ‘rep’, *drievo, buodo* 3. l. mn. prez., Šimunović 2011: 267–268; *lieto, puno liet, crikva, napried, vrieme, uvijek, mienjali, biermanje, otpriet, žienske, na miesni, pieti, zieli, pliesali, škuole* L jd. ž. r., Pliško 2003: 282–283; *liet* G mn. s. r., *pliesali/plesali, z briega, na drievo, niećo* 1. l. jd. prez., *buoh*

5 Više je podataka o pazinskim govorima manjih naselja (uz spomenuti govor Lindara): Pilata i Krasa, Velanovoga Brega i Floričića donio P. Ivić (1961).

‘bog’ uz *moral*, *škole* L jd. ž. r., Vranić 2005: 206; *prociedit*, *piegjat*, *debiel*, *imie* jd. m. r. glag. prid. rad., *mlieko*, *zuop* ‘zub’, *Buoh* ‘Bog’, Zubčić 2006: 192) te velarizirano i nazalizirano *a*, svojstveno središnjim istarskim čakavskim govorima, koje se izgovara kada je dugo kao [ə] iza nazala (*dʒn*, *žurnʒdah* L mn. ž. r., Kalsbeek 1983: 255) i prije nazala (*stʒnen* 1. l. jd. prez., *vʒnka*, Kalsbeek 1983:255; *stʒn*, *purʒn*, Zubčić 2006: 139).

U tekstu su evidentirane i neke značajke koje su za poblize određenje pripadnosti *Brevijara* nefunkcionalne jer su svojstvene i mnogim drugim čakavskim govorima.

2.1. Upitno-odnosna zamjenica za neživo

U analiziranom dijelu Temporalala upitno-odnosna zamjenica *čto* javlja se dva puta (2a, 14b), veznik *počto* jednom (15a), kao i neodređena zamjenica *ničtože* (3b) (oba lika tvorena su zamjenicom *čto*). Međutim, zabilježen je veznik *začb / zač’* nastao od zamjenice *ča* (3b, 4a, 4b, 12c) koji je, za razliku od prethodnih starih zamjenica, čakavski element, svojstven i ekavskom središnjoistarskomu području u koji se uključuje i govor Berma. Drugi čakavski lik – upitno-odnosna zamjenica za neživo *če* (<čə): *kogo pokazal’ bi če li s(a)mbil’ bi ne vèdèl’ bi* (11d) refleksom poluglasa upućuje na predložak s krčkoga vrbensko-omišaljskoga govornoga tipa, kao što je za jednaku pojavnicu u fragmentu Sanktorala ovoga brevijara ustvrdio M. Mihaljević (2011: 133).

2.2. Prijedlog i prefiks *va*

Potvrda tendencije pune čakavske nepreventivne vokalizacije u slabim pozicijama u prijedlogu i prefiksu *və(-) > va(-)* zastupljena je i u govoru Berma (u novije vrijeme uz *u/u⁶*), ali je tako i u brojnim čakavskim govorima (Moguš 1977: 21): *va jene šume* L jd. ž. r., *va jene boške* L jd. ž. r.; *umriet*, ali i elidirano *zieli* (Šimunović 2011: 267); *va Opatije* L jd. ž. r., *va kamare* L jd. ž. r., *u Tinjanu* L jd. m. r., *u škole* L jd. ž. r.; *vajk(a)*, *Vazan*; *unuka*, *udovica*; *zgojena*, *nutra* (Pliško 2003: 283).

U *Brevijaru* uz pretežito *v(-)*: *v sobotu* (1a), *v’ domu* (2c), *v n(a)sb* (3b), *v tihosti* (3d), *v naših* (4a), *v’ blagd(a)ni* (4b), *v’ onb* (4b), *v’ vèč’nie* (4c), *v d(a)nb* (4c), *v si* (4d), *v ime* (5a, 5c), *v sr’ca* (6b); *vʒzeti*, *v’stati* (1a), *vʒbudi* 2. l. jd. imp. (1b), *vstanetb* 3. l. jd. prez. (4a), *vʒzemlèši* 2. l. jd. prez. (7c), iznimno je *u(-)* u gla-

6 Pišući o toj pojavi u bužetskim govorima, S. Zubčić zaključuje da je u suvremenom govoru “u znatno češći pa je moguće pretpostaviti da se radi o novijemu ostvaraju preuzetu nakon 16. st.” (Zubčić 2010: 636).

golu *uprašæt'* 3. l. jd. prez. (12a), a zabilježeno je često *va(-)* (i u primjerima u kojima je *šva* bio u jakom položaju), primjerice: *va vrême*, *va v(ê)čnie*, *va oktabah̃* (1b, 5a), *va dni* (1c) / *va d'ni* (4b, 6b, 7d) / *v dni* (7b, 9c), *va vêki* (2c) / *va v(ê)ki* (4d, 16b, 17b) / *v v(ê)ki* (3d), *vat'mu* (3a, 19a), *va oskrovêh̃* (4a), *va ime* (4c, 7c), *va mnê* (4d), *va otrêbê* (4d), *va vse* (5b, 13c), *va oñ* (6a), *va nže* (6b, 6c), *va umi* (6b), *va vsêh̃* (6b), *va vrême* (6c), *va vidêni* (8b), *va v(a)sb̃* (10b), *va t'mi* (10d), *va vitlêom̃* (11d), *va vêrê* (12c), *va upvani* (12c), *va obrazê* (16a), *va osnovaniê* (17b), *va ñ* (17b), *va êzicêh̃* (17c), *va vladikah̃* (17d), *va vsêh̃* (19a), *va vsêm̃* (19c), *va ušiû* (20a), *va vrême* (20c), *va iûdêi* (20c), *va iûdêiscêi* (20d); *vazv'êsti* / *vz'v'êsti*, *vaz'mête* 2. l. mn. prez. (1c), *vavr'zite* 2. l. mn. imp. (3a), *vačnet̃* (3d, 7d, 10a, 10b, 11b, 13d, 16b) / *vač'net̃* (4a, 4b, 10b, 14c, 17b, 19a, 19b) / *vč'net̃* (11a) / *vč'net̃* 3. l. jd. prez. (19b), *vačnut̃* (4b, 9a, 13c, 20d) / *vač'nut̃* (5d, 6c, 8c) / *vač'nut'* 3. l. mn. prez. (19b), *važži* 2. l. jd. imp. (5d), *vač'net̃* 1. l. mn. prez. (6c, 8b), *vaspet̃* (8b), *vazvah̃* 1. l. jd. aor. (9a), *vačnu* 1. l. jd. prez. (10d), *van'met' se* 3. l. jd. prez. (13a), *vačneši* 2. l. jd. prez. (16d).

Primjeri potvrđuju da *va* nije uvijek ovisno o glasu kojim počinje sljedeća riječ, kao što je, primjerice, u Greblovu *Tlmačenju od muki gospoda našego Isuhrsta* (Zubčić 2010: 635), u kojem je uporaba toga lika uvjetovana početnim sonantom *v* ili početnim stražnjim vokalom sljedeće riječi. U ovom se dijelu Temporalala također prati uobičajeni zapis *va* ispred inicijalnoga *v-* sljedeće riječi, a samo su iznimkom primjeri: *v' vêč'nie* (4c) te paralelno s *va* i *v v(ê)ki* (3d). No, osim u toj poziciji i ispred vokala stražnjega niza, *va* se javlja i ispred riječi koja počinje slijedom od dvaju konsonanata, npr. *va nže* (6b, 6c), *va dni* (1c), a pod čakavskim je utjecajem njegova uporaba proširena i ispred prednjih vokala, npr. u uobičajenom zazivu *va ime* (4c, 7c) uz *v ime* (5a, 5c), i ispred *i* (koje se čita kao *j*): *va iûdêi* (20c), *va iûdêiscêi* (20d). Inicijalno *va-* uvijek je u poziciji ispred početnoga slijeda od dvaju konsonanata.

2.3. Zamjena prednjega nazala *ɛ* > *a* iza *j*, *č*, *ž*

Ta se zamjena, provedena do 10. st., drži primarno čakavskom značajkom (Moguš 1977: 35–36) iako se u dijelu primjera ovjerava i u kajkavskim i u štokavskim govorima (npr. *jačmen* u kajkavskim goranskim i u gornjosutlanskim govorima). Potvrde se očituju u ograničenom broju primjera, a usto su u uporabi manje frekventne izuzev primjera *jazik*. U čakavskim je ekavskim govorima zabilježeno nekoliko ovjera (Vranić 2005: 177–181). U pazinskim je govorima, pa i u beramskomu, zamjena opstala u osnovi glagola **ęti*, npr. *zajat*, te u *jačmik* (< **ęčьmy*) i *jazik* (< **ęzykь*) (Pliško 2003: 285). U hrvatskim

je crkvenoslavenskim tekstovima zamjena zabilježena u oblicima nastalim od praslavenskoga **im-*, a predmetnuto mu je *j*, npr. *jati*, *najati*, u *językь* te u osnovama *žed-* i *čest-* (Mihaljević 2014: 78–79). U Temporalu je evidentna u primjerima: *ézici* N mn. m. r. (2b, 10b, 15b, 18b), *ézikomь* D mn. m. r. (3c, 3d), *ézikom* D mn. m. r. (12b), *ézikь na ézikь* (3d, 8c), *ézikь* G mn. m. r. (14d, 20d), *v' ézicéhь* L mn. m. r. (13d), *priêm'se* N mn. m. r. (2d), *priêťь* 3. l. jd. prez., 3. l. jd. aor. (3b, 12b), *priêti* (11a, 14b, 14d, 18b, 19a, 20d). Inače je *ę* > *e*, kao i u ostalim hrvatskim crkvenoslavenskim tekstovima, npr. *svetago* G jd. m. r., *ime* (3c), *va vrême* A jd. s. r. (6c), *čeda* N mn. s. r. (8c, 13a), *počeše* 3. l. mn. aor. (11a), *težakь* (15a).

2.4. Promjena *dj>j

Promjena **dj* > *j* (i sekundarne skupine *daj* > *j*) čakavska je, svojstvena i ekavskim središnjoistarskim govorima, pa tako i beramskomu govoru (*grajan*, *mlaji*, *trji*, *glaji*, ali *andel*, *dažjilo*, Pliško 2003: 283).

Tipičnija je za južnu skupinu kodeksa, a u sjevernima, krčko-istarskima, zastupljeniji je rezultat staroslavenski (bugarski) *žd*, iako se u objema skupinama mogu naći obje zamjene (Mihaljević 2011: 129, 2014: 84–85). U analiziranom fragmentu Temporalu u ranim je primljenicama uvijek bilježen *đerv*: *anj(e)lb* (1b, 2c, 3a, 17d, 18a, 18c, 18d), *anj'(e)lb* (18c), *anj'(e)la* A jd. m. r. (13d), *anj'(e)li* N mn. m. r. (18c), *anjlb* (19c), *v' evanj'(e)li* L jd. s. r. (3a), *e(van)j'(eli)ê* G jd. s. r. (3c, 11c, 15b, 18a, 19c), *ev(a)nj'(e)liê* G jd. s. r. (19c, 20b), *evanj'(e)listь* (18c). Uz odraz *žd* u primjerima: *tuždi*, *od tuždihь* G mn. m. r. (2a), *tužd'ski* (17c), *daždite* 2. l. mn. imp. (18d, 19d), *daž'dite* 2. l. mn. imp. (16c) zapsan je i refleks *j*. Taj je čakavski refleks zabilježen slovom *đerv*, često grafemom *i* (kao što je i na mjestu *j*, npr. *tainaê* 2d), grafemom *ê* kada se čita *ja*, grafemom *û* kada predstavlja *ju*, ali i bez ikakva slova u intervokalnom položaju, primjerice: *viđi* 2. l. jd. imp. (3c, 8a), *vz'buđû* 1. l. jd. prez. (4a), *žëjuče* V mn. m. r. (4b), *sazijî* 2. l. jd. imp. (4d), *dažjite* 2. l. mn. imp. (8b), *pobëjêni* N mn. m. r. (10b), *roj'istva* G jd. (11c); *roistvo* (2d, 14d, 18b, 19d), *roistvê* L jd. (3b), *roistva* G jd. (4b, 4d, 5b, 6d, 7d, 14d), *viite* 2. l. mn. imp. (3b), *tuihь* G mn. m. r. (18b); *prihoêše* 3. l. jd. impf. (18b, 18c); *viû* 1. l. jd. prez. (1d), *roû* 1. l. jd. prez. (3c), *utvrû* 1. l. jd. prez. (12c), *provoû* 1. l. jd. prez. (13b); *osuenie* (3a, 3b), *roena* A jd. m. r. (12a), *poroena* V jd. ž. r. (17a), *meu* (18a). U dijelu je primjera zadržan grafem *d* ispred *jata*, i ili apostrofa: *vidênie* A jd. (1c, 8d), *va vidêni* L jd. s. r. (2b, 8b), *vidêni* N jd. s. r. (12b), *vid'êni* N mn. m. r. (11c), *vidênimi* I mn. s. r., *milosr'diê* G jd. (3a).

2.5. Odras *jata*

Središnji je istarski poddijalekt, u koji je uključen i beramski govor, dijelom ekavskoga dijalekta, pa bi dosljedan ekavski refleks *jata* u leksičkim i u gramatičkim morfemima bio i potvrdom podrijetla teksta. No, bez obzira na važnost refleksa *jata* pri klasifikaciji kojega govora sastavnicom pojedinoga čakavskoga dijalekta, definiranje njegova statusa u starijim zapisima puno je složenije. Prve se zamjene *jata* vokalom *e* i vokalom *i* javljaju u 12. st., pa neki autori više *jat* ne drže zasebnim fonemom hrvatskoga crkvenoslavenskoga jezika (Mihaljević 2009: 299). Druga skupina autora ubraja *jat* u foneme toga jezika, a zamjenu vokalom *e* ili vokalom *i* smatraju utjecajem govornoga jezika (Mihaljević 2009: 299).⁷ Tako je, kao i u ranijim i u kasnijim glagoljčnim tekstovima, i u nekima iz 15. st., u koje se datira i *Drugi beramski (ljubljski) brevijar*, refleks *jata* također različit. Čest je nezamijenjeni *jat*, ikavsko-ekavski odraz, rjeđe ekavski odraz uz neke ikavske zamjene ili samo ikavski. S. Damjanović zapis neizmijenjenoga grafema za *jat* u hrvatskim srednjovjekovnim tekstovima pripisuje utjecaju staroslavenskih tekstova ne samo zato što su pisari *jat* percipirali kao glas *e*-tipa⁸ već i zato što se u staroslavenskim tekstovima “grafem *e* ostvarivao kao *je*”, pa pisari tako čine i u tekstovima “kada su se po jezičnim postavkama znatno udaljili od staroslavenskog”⁹ (2011: 284–285). Dominacija ikavskoga ili ekavskoga refleksa ovisila je o dosljednosti ili pravilu zamjene *jata* u pojedinomu govoru, s tim da je u liturgijskim tekstovima odraz *jata* kojega organskoga idioma znatno rjeđi no u ostalim zapisima. Pretežitost je ikavskih refleksa zabilježena u gramatičkim morfemima, manje u tvorbenim (Damjanović 2011: 285). Stoga bi tek ekavski refleks *jata* u gramatičkim morfemima mogao biti indikator pripadnosti čakavskom ekavskom dijalektu kojega je beramski govor dijelom.

Refleks *jata* u govoru je Berma dosljedno ekavski u leksičkim i u gramatičkim morfemima, npr. *prociedit*, *medveda* G jd. m. r., *jest*, *mlieko*, *na drievo*, *bežat*, *vremena* N mn. s. r., *nedeja*, *mesec*, *klišća*, *imie* jd. m. r. glag. prid. rad., *nutre*, *gore*, *dole*, *kade*, *napried*, *usred*, *imet*, *onde*, *vriščela*, *imela*, *umriet*, *videt*; *va jene šume* L jd. ž. r., *va jene boške* L jd. ž. r., *va te*¹⁰ *boške*

7 Valja napomenuti da u mnogim čakavskim bužetskim govorima *jat* i dalje ima posebnu vrijednost.

8 U prilog tomu je i pisanje *jata* na mjestu etimološkoga *e* (Damjanović 2011: 285), pa i *e* podrijetlom od prednjega nazala (Zubčić 2010: 640).

9 Vidljivo je to i u drugim elementima, primjerice u pisanju *slogotvornog l* (Damjanović 2011: 287).

10 Zamjenica se mijenja prema neodređenoj sklonidbi.

L jd. ž. r., *va škole* L jd. ž. r., *va Opatije* L jd. ž. r. (Šimunović 2011: 267–268, Pliško 2003: 282–283), uz iznimke s i refleksom, npr. *gnjizlo*.

U ovom je dijelu Temporalala na mjestu *jata* u leksičkim morfemima najčešće zabilježen grafem *jat* u svim pozicijama, ali i grafem *e*, npr.:¹¹ *z'lvězdb / zvězd, věč'ni, svête vēr'nih', věkb, krěp'koi, blédenie, koléna* (1a); *věku, va vrême, nevěrnago, světb, grěhb, v pon(e)d(ě)lé psalmiste, krěp'koi* (1b); *lěpoti, ukrěpěte, grěšnomu, sěmeni* (1c), *grěšnim* (1d); *věč'naē, sēm(e)ne, lěk'* (2a), *měsecь* (2b), *tělo* A jd. (11c), *tělesь* (5d), *po zavětu* (6b), *sědi* (10d), *grěhi* G mn. (15b); *častnēiše, koléna, prēmē* (1a), *od nedēle* (1c), *razumēše*(1d), ali *telesa* (5b, 5c), *telesnimь* (11b), *zavečahь* (6b), (5b), *vaspetь* (8b), *otvečavь* (9b), *svečāše* (9b), *sedi* (10c), *otveča* (12b), *grehi* (15b), *celova* (19c), *celovaniē* (20a), *ces(a)rastvuūčimi* (20c); *preklanaūt'* (1a), *pred'idutь* (3d), *preklonit'* (8c), *prenemagaūčim* (14a), *koreнь* (15c), *pred'sadь* (15c), *pred'idetь* (16a), *pred'ide* (16a), *pred'tečь* (16a), *v nedelū* (20a), *korene* (20c), *pred'hoditelь* (17b), a i je zastupljen u *prilipu* D jd. m. r. (20b).¹²

I u gramatičkim je morfemima grafem *jat* najčešći: *vsěhb* G mn. (1a), *silē* D jd. (1a), *k' ūtrně bitatoriē* D jd. ž. r. (1b), *va vinogradē* L jd. m. r., *v dvorēhb* L mn. m. r. (2a), *na oblacēhb* L mn. m. r. (2b). U pridjevskoj je deklinaciji u beramskomu govoru u GDLI mn. svih triju rodova (i A mn. m. r.) prvi dio nastavka *e* od *jata*, prema tvrdoj zamjeničkoj sklonidbi: *va nekeh* L mn., ali i *z veleh* G mn., *puli stareh* G mn. Međutim, u prvom dijelu Temporalala prevladali su nastavci pridjevske duge sklonidbe tipične za hrvatski crkvenoslavenski jezik (Požar 2014: 166–167), primjerice *vēr'nih'* G mn. m. r., *s(ve)tihb* G mn. ž. r., *pokor'nihb* G mn. m. r. (1a); *oslablenihь* G mn. m. r., *iūdēirskihь* G mn. m. r., *n(e)b(e)skihь* L mn. m. r. (2b), iako je utjecaj tvrde zamjeničke sklonidbe na pridjevsku sklonidbu zabilježen i u hrvatskim crkvenoslavenskim tekstovima (Mihaljević 2014: 169–171).

U dosad analiziranom dijelu Sanktorala *Drugoga beramskoga (ljubljskoga) brevijara* na mjestu *jata*, kao i u mnogim hrvatskoglagoljskim kodeksima, prevladava grafem *jata*, a kada je zamijenjen, češći su ekavizmi, ali i ikavizmi koji bi upućivali na južni prostor ili krčki prostor koji je ikavsko-ekavski. Moguć je u istoj riječi ikavski i ekavski refleks, često je i primarni *e*

11 Niz je *jatova* u transliteraciji naveden u zagradama jer su ispali skraćivanjem riječi. Ovdje takvi primjeri nisu ilustrativni, pa nisu uključeni kao potvrde. Primjeri koji potvrđuju hrvatsku crkvenoslavensku normu donose se samo ilustrativno. Usto, kada se jednak lik ponavlja na drugom listu, a nije odmak od hrvatske crkvenoslavenske norme, neće se ponavljati sa svim svojim pojavnicama, npr. *va vrême* zabilježeno je i na listovima 1b, 2a, 6c itd.

12 Već samo površnim uvidom u tekst Temporalala nakon 20. lista vidljivo je da su ikavizmi češći. Usp. npr. korijen *vrēm-* u pojavnici *vrim-* (42d, 66d, 76b itd.).

zamijenjen *jatom*, a javljaju se i “hiperkorektni ikavizmi u kojima je izvorno *e* zamijenjeno sa *i*”, što ide u prilog zaključku “da je pisar bio ekavac i da nije razlikovao *e* i *jat*, jer bi pravi ikavac prepoznao gdje treba biti *i*, a gdje *e*.” (Mihaljević 2011: 130)

U prvom dijelu Temporalala preteže grafem *jata*, a ekavska je zamjena zastupljena samo u nešto leksičkih morfema (uglavnom tvorbenih), ali ne i u gramatičkim morfemima, dok je ikavski odraz iznimkom. Stoga u tom smislu nema čvrste osnove za određivanje područja nastanka ovoga dijela *Brevijara* ili zavičajnoga idioma pisara koji ga je prepisivao.

2.6. Odras stražnjega nazala

Važan je refleks u središnjim istarskim govorima kojima se razlikuju od ostalih ekavskih govora onaj stražnjega nazala. U dijelu pazinskih govora, kojima je priključen i govor Berma, uz dosljedno *o* u gramatičkim morfemima, dvojak je refleks – *u* i *o* u leksičkim morfemima. U dosad istraženim govorima te podskupine umjesto zamjene *o* u sufiksu *-no-* u glagola II. vrste (u infinitivu, u glag. prid. rad. i glag. prid. trp. kada se tvore od infinitivne osnove) zabilježen je sufiks *-ni-* (< *-ny-*), kako u govoru Pazina (*dignit, taknit, spriēgnī* glag. prid. rad. m. r., Vranić 2005: 187), tako i u drugim govorima pazinske skupine (Bazgalji, Bertoši, Heki i Tinjan: *izniknit, kleknit, nagnit, puhnit, stisnit*, Vranić 2005: 188–189). U beramskom je govoru također ovjeren dosljedan vokal *u* u leksičkim morfemima i vokal *o* u relacijskim morfemima: *na dup, edanput*, ali *dimboko; prido* 3. l. mn., *niečo* 3. l. jd. prez., *va Pulo A, Pulo A, južino A* jd. ž. r., *so, niso, buodo* 3. l. mn. prez. (diftong od *ō*), *za to vojsko A* jd. ž. r., *sablo A* jd. ž. r. (Šimunović 2011: 267–268), *nutre, u vojničko A* jd. ž. r., *penzijo A* jd. ž. r. (Pliško 2003: 282–283).

U analiziranom je dijelu Temporalala *u* dominantno i u leksičkim i u gramatičkim morfemima, kao što je već normativno u hrvatskom crkvenoslavenskom jeziku jer je stražnji nazal zamijenjen vokalom *u* u 12. st. (Matasović 2008: 171), primjerice: *suditi, budi* (1b), *do zubь* (1d), *ruki* (2b), *budete, sudēte* (2c), *suda* (2b, 3b), *sudь* (7d), *budetь* (2d), *muža* (3a), *zubomь* (3a), *tuga* (3c), *sučimь ego sudomь* (3d), *smučeniemь* (3d), *dubь* (8d), *sud'ca* (9a), *nasudь / nasutь*¹³ (9b); *pridu* 3. l. mn. prez. (1a), *sa silou mnogoū* I jd. ž. r. (1c), *sutь* 3. l. mn. prez., *vsaku glavu A* jd. ž. r., *zemlū pokrivaūcū* A jd. ž. r. (1d), *budutь* 3. l.

¹³ U primjeru *na sutь* A jd. (uz uobičajeno *sudь*) provedeno je obezvučenje finalnoga suglasnika svojstveno i mnogim čakavskim ekavskim govorima, pa tako i beramskomu govoru, npr. *medvet, dup* (Šimunović 2011: 267–268).

mn. prez. (2c), *napadutъ* 3. l. mn. prez. (9a), *tugi* N mn. (9d), *muku* A jd. (10c), ali *sobotъ* (2b), *v sobotu* A jd. (1a, 18a). Potonji bi se primjer, svojstven mnogim ekavskim govovima (Vranić 2005: 183–191), mogao tumačiti kao primjer s refleksom *o* u leksičkom morfemu. Međutim, lik je *sobota* uz *sъbota* i *sъbotъ* svojstven i staroslavenskim tekstovima (Damjanović i dr. 2004: 248, 265).¹⁴

Istodobno, u govoru Berma slogotvorno *l* ima jedinstvenu zamjenu vokalom *u*: *vukluk*, *vuče* 3. l. jd. prez., *kunen* 1. l. jd. prez., *stukla*, a u tekstu je *Brevijara* zadržano u svim primjerima: *napl'nilъ* (1b), *plnъ*, *isplnъ* (2a), *oblīci(te)* (2b, 2c), *vlna* (2c), *pl'na* (2d), *oblēčena* (3a), *plъ* (3b), *v sl'nci* (3c), *hl'mi* (4b), *stlpъ* (8d). Primjer je to koji svjedoči o pisarevim težnjama k održanju staroslavenske tradicije (Vrana 1951: 129, Damjanović 2011: 287).

2.7. Prefiks vi-

Neizmijenjen je prefiks *vy-* nakon promjene *y > i* zadržan u dijelu primjera, kao u većini sjevernočakavskih govora, i u pazinskom tipu, pa i u govoru Berma: *vilest*, *vihitat*, *vibrat* (Vranić 2005: 273).

U analiziranom dijelu Temporala zabilježeni su primjeri: *vihititi se* (1b), *vihiti* 2. l. jd. imp. (7b), *vitrg'nevê* 1. l. dv. prez. (9d), *vistupi* 3. l. jd. aor. (17a). Iako se u kanonskim starocrkvenoslavenskim tekstovima prefiks *vi-* određuje arhaizmom (moravizmom), u hrvatskoglagoljskim su se tekstovima takvi primjeri vjerojatno lakše održali zahvaljujući kontinuitetu toga prefiksa u sjeverozapadnim čakavskim govovima (Mihaljević 1997: 123).

3. ZAKLJUČAK

Prema analiziranim se značajkama u prvome dijelu Temporala *Druga beramskoga brevijara* ne može zaključiti je li se rabio u Bermu niti da odražava elemente središnjih istarskih govora, pa ni pazinske skupine kojoj pripada govor Berma. Među istraživanim fonološkim osobitostima dvije su relevantne za pobližu atribuciju zapisa spomenutoj skupini govora, uključujući i beramski govor: dosljedan ekavski refleks *jata* u leksičkim i u gramatičkim morfemima i različiti odrazi stražnjega nazala (*o* i *u* u leksičkim morfemima, *o* u gramatičkim morfemima, ali *ni* < **ny* u sufiksu infinitivnih osnova glagola druge vrste). No zabilježeni ekavski refleksi *jata* u leksičkim morfemima nisu

¹⁴ Primjer *sodu* (10d) mogao bi se ubrojiti među reflekske stražnjega nazala (u tom se slučaju najprije provodi zamjena nazala *ę* s *o* u makedonsko-bugarskom predložku), međutim vjerojatno je riječ o zamjeni glagoljičnoga *e*, kao što objašnjava M. Mihaljević. V. <https://beram.stin.hr/hr/word/3951/sodu>.

neuobičajeni ni u drugim hrvatskoglagoljskim kodeksima koji su nastali izvan istarskoga područja, a ikavski je refleks u ovome dijelu Temporalala samo iznimkom, te se za nj ne može potvrditi utjecaj ikavsko-ekavskoga predloška, kao što je slučaj s fragmentom Sanktorala ovoga brevijara (Mihaljević 2011). Zamjene strašnjega nazala u analiziranom korpusu ne prate distribuciju pazinske skupine govora, već hrvatsku crkvenoslavensku normu. Ostali analizirani elementi ili su općečakavski (uporaba veznika *začь / zač'*, prijedlog i prefiks *va(-)*, primjeri zamjene prednjega nazala vokalom *a* iza *j, č, ž*, promjena **dj > j*) ili su odraz starine (prefiks *vi-*). Primjer zamjenice *če*, što je posvjedočen i u analizi provedenoj na fragmentu Sanktorala (Mihaljević 2011: 133), upućuje na predložak iz središta krčko-istarskih kodeksa, omišaljsko-vrbenskoga tipa govora.

Prema drugim se promatranim jezičnim značajkama u analiziranomu dijelu Temporalala neosporno može utvrditi utjecaj čakavskoga govornoga jezika. Vjerojatno će istraživanje ostalih dijelova Temporalala više no fragmenta analiziranoga u ovom članku, u kojem je pisar, svjestan da je riječ o samom početku liturgijskoga teksta, nastojao što dosljednije očuvati hrvatski crkvenoslavenski jezik, omogućiti preciznije zaključivanje o podrijetlu prijepisa (i predloška) *Drugoga beramskoga (ljubljskoga) brevijara*.

IZVOR

Badurina Stipčević, Vesna, Ivan Botica, Margaret Dimitrova, Marija-Ana Dürriegl, Iskra Hristova Šomova, Ana Kovačević, Kristijan Kuhar, Milan Mihaljević, Ljiljana Mokrović, Sandra Požar, Andrea Radošević, Marinka Šimić, Jozo Vela, Jasna Vince, Josip Vučković, Sanja Zubčić, Mateo Žagar (2015), *Preslovljeni Temporal Drugoga beramskog (ljubljskoga) brevijara*, Staroslavenski institut, Zagreb (dostupan na <https://beram.stin.hr/hr/transliteration/53>)

LITERATURA

- Belić, Aleksandar (1909), "Zamětki po čakavskimъgovoramъ", *Izvēstija Imper. akad. Naukъ* XIV, 2, St. Peterburg, 181–266.
- Bičanić, Ante, ur., (2009), *Povijest hrvatskoga jezika. Knj. 1, Srednji vijek*, Croatica, Zagreb
- Bičanić, Ante, ur. (2011), *Povijest hrvatskoga jezika. Knj. 2, 16. st.*, Croatica, Zagreb
- Brozović, Dalibor (1973), "O hrvatskom književnom jeziku 16. st.", *Zbornik Zagrebačke slavističke škole* 1, Zagreb, 129–135.
- Brozović, Dalibor (1988), "Čakavsko narječje", u: Brozović, Dalibor, Pavle Ivić, *Jezik srpskohrvatski / hrvatskosrpski, hrvatski ili srpski*, JLZ "Miroslav Krleža", Zagreb, 80–90.

- Damjanović, Stjepan, Ivan Jurčević, Tanja Kuštović, Boris Kuzmić, Milica Lukić, Mateo Žagar (2004), *Mali staroslavensko-hrvatski rječnik*, Matica hrvatska, Zagreb
- Damjanović, Stjepan (2011), "Jezik hrvatskih glagoljičnih tekstova", u: A. Bičanić, ur., *Povijest hrvatskoga jezika. Knj. 2, 16. st.*, Croatica, Zagreb, 275–322.
- Horvat, Marijana (2005), "Crkvenoslavenski elementi u starohrvatskim oporukama", u: S. Damjanović, ur., *Drugi Hercigonjin zbornik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 145–158.
- Ivić, Pavle (1961), "Prilozi poznavanju dijalekatske slike zapadne Hrvatske", *Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu* 6, Novi Sad, 191–212.
- Kalsbeek, Janneke (1983), "Prilog proučavanju vokalnih sustava sjeverozapadnočakavskih govora u Istri", *Dutch Contributions to the Ninth International Congress of Slavists (Studies in Slavic and General Linguistics 3)*, 247–264.
- Kapetanović, Amir (2011), "Čakavski hrvatski književni jezik", u: A. Bičanić, ur., *Povijest hrvatskoga jezika. Knj. 2, 16. st.*, Croatica, Zagreb, 77–124.
- Kapetanović, Amir (2016), *Jezik u starim versima hrvatskim*, Književni krug, Split
- Kuzmić, Boris (2009), "Jezik hrvatskih srednjovjekovnih pravnih spomenika", u: A. Bičanić, ur., *Povijest hrvatskoga jezika. Knj. 1, Srednji vijek*, Croatica, Zagreb, 405–455.
- Kuzmić, Boris (2011), "Jezik hrvatskih pravnih tekstova", u: Bičanić, Ante (ur.), *Povijest hrvatskoga jezika. Knj. 2, 16. st.*, Croatica, Zagreb, 323–386.
- Lukežić, Iva (2005), "Jezik grobničke brašćinske knjige (16. i 17. stoljeće) kao dijalektološki predložak", *Drugi Hercigonjin zbornik*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 223–246.
- Lukežić, Iva (2012), *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 1. Fonologija*, Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet u Rijeci, Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine, Zagreb
- Lukežić, Iva (2015), *Zajednička povijest hrvatskih narječja. 2. Morfologija*, Hrvatska sveučilišna naklada, Filozofski fakultet u Rijeci, Katedra Čakavskoga sabora Grobnišćine, Zagreb
- Małecki, Mieczysław (1930), "Przegląd słowiańskich gwar Istrji", *Prace Komisji językowej* 17, Polska Akademia umiejętności, Kraków, 1–160.
- Matasović, Ranko (2008), *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Matica hrvatska, Zagreb
- Milan Mihaljević (1997), "Jezična slojevitost *Brevijara Vida Omišljanina* iz 1396. godine", *Filologija* 29, 119–138.
- Mihaljević, Milan (2009), "Hrvatski crkvenoslavenski jezik", u: A. Bičanić, ur., *Povijest hrvatskoga jezika. Knj. 1, Srednji vijek*, Croatica, Zagreb, 283–349.
- Mihaljević, Milan (2011), "Bilješke o jeziku *Drugoga beramskoga brevijara*", *Tabula* 9, 126–139.

- Mihaljević, Milan (2014), “Uvod”, “Pismo i fonemski sustav”, “Zamjenice”, u: M. Mihaljević, A. Šikić, ur., *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut, Zagreb, 9–22, 49–90, 133–150.
- Mihaljević, Milan, Anita Šikić, ur. (2014), *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut, Zagreb
- Moguš, Milan (1977), *Čakavsko narječje. Fonologija*, Školska knjiga, Zagreb
- Pliško, Lina (2003), “Mjesni govor Berma”, *Beram u prošlosti (radovi sa Stručno-znanstvenog skupa o prošlosti Berma i okolice održanog u rujnu 2000. godine i naknadno prikupljeni)*, *Pazinski memorijal*, knj. 25, Katedra Čakavskoga sabora za povijest Istre, Pazin, 279–295.
- Požar, Sandra (2014), “Pridjevi”, u: M. Mihaljević, A. Šikić, ur., *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut, Zagreb, 151–188.
- Ribarić, Josip (1940), “Razmještaj južnoslovenskih dijalekata na poluotoku Istri”, *Srpski dijalektološki zbornik* 9, 1–207.
- Šimunović, Petar (1985), “Mozaik istarskih govora”, *Istra* 3/4, 66–73.
- Šimunović, Petar (2011), *Čakavska čitanka*, Golden marketing – Tehnička knjiga, Zagreb
- Ujčić, Rudolf (1985), “O jednoj dijalektološkoj zabludi pri određivanju granica starosjedilačkoga govora pazinsko-žminjskoga dijalekta”, *Istra* 3/4, 73–90.
- Vermeer, Willem (1982), “On the principal sources for the study of Čakavian dialects with neocircumflex in adjectives and *e* presents”, *Studies in Slavic and General Linguistics* 2, 279–340.
- Vince, Jasna (2014), “Imenice”, u: M. Mihaljević, A. Šikić, ur., *Hrvatski crkvenoslavenski jezik*, Hrvatska sveučilišna naklada – Staroslavenski institut, Zagreb, 91–132.
- Vrana, Josip (1951), “Hrvatskologoljski blagdanar”, *Rad JAZU* 285, Zagreb, 95–179.
- Vranić, Silvana (2005), *Čakavski ekavski dijalekt: sustav i podsustavi*, Biblioteka časopisa Fluminensia, Filozofski fakultet u Rijeci – Katedra Čakavskoga sabora Kostrena, Rijeka
- Vranić, Silvana, Sanja Zubčić (2013), “Dialects in and around small urban centres in the northern Čakavian area. The current situation”, u: *Language Varieties Between Norms and Attitudes. South Slavic Perspectives. Proceedings from the 2013 CALS Conference*, A. Peti-Stantić, M. Stanojević, G. Antunović, ur., Peter Lang Edition, Frankfurt am Main, 49–68.
- Zubčić, Sanja (2006), *Akcentatski tipovi imenica i glagola u sjeverozapadnim čakavskim govorima (sinkronijski i dijakronijski aspekt)*, doktorska disertacija u rukopisu, Rijeka
- Zubčić, Sanja (2010), “Jezične značajke Greblova *Tlmačenja od muki gospoda našega Isuhrsta* (prilog dijakronijskoj dijalektologiji)”, *Riječki filološki dani* 8, Filozofski fakultet u Rijeci, Rijeka, 631–646.

Zubčić, Sanja (2014), “Čakavizam u Rijeci (prilog dijakronijskoj dijalektologiji)”, *Etymologica diachronica Slavica, w 75. Rocznice urodzin Profesora Wiesława Borysia*, Instytut Sławistyczna, Warszawa, 459–474.

SOME DIALECTAL TRAITS IN THE *SECOND BERAM* (*LJUBLJANA*) *BREVIARY* (EXEMPLIFIED BY THE FIRST PART OF THE TEMPORAL)

Abstract

Members of the Scientific Centre of Excellence for Croatian Glagolism have taken an interdisciplinary approach to the study of four Croatian Glagolitic codices created in Beram in the 14th and 15th centuries which are stored at the National and University Library of Slovenia in Ljubljana. In this text, we compare, taking into the account the (un)reliability of old texts as dialectal samplers, the traits that differ from the Croatian Church Slavonic traits and that appear on the first twenty pages of the Temporal of the Second Beram (Ljubljana) Breviary with the results of research of the contemporary dialect of Beram. The methodology applied is that of diachronic, i.e. historical dialectology. The aim is to try to determine if there are any similarities to the traits of the group of dialects that the dialect of Beram belongs to, either those common to other Chakavian dialects, or specific to the group of dialects the dialect of Beram belongs to. This would contribute to more conclusive findings on whether this breviary was only used in Beram or whether it was also written, and to what extent, so that it would reflect the traits of the group of dialects the dialect of Beram belongs to.

Key words: *Second Beram (Ljubljana) Breviary, Temporal, Croatian Glagolism, the Croatian Church-Slavonic language, Chakavian dialect, the dialect of Beram*